

Juříčková, Miluše

Leo Eitinger som essayist

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 2015, vol. 29, iss. 1, pp. [183]-192

ISSN 1803-7380 (print); ISSN 2336-4408 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134723>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILUŠE JUŘÍČKOVÁ

LEO EITINGER SOM ESSAYIST

Abstract:

Leo Eitinger as Essay Writer

The article refers to Leo Eitinger, famous Norwegian psychiatrist and humanist as author of essays and other popular science texts; focusing on Eitinger's issues as well as his style and rhetorical methods. The article depicts Leo Eitinger's cultural context regarding his background as Czechoslovak refugee and Holocaust survivor; his efforts being minority and human rights in general.

Key words:

Norwegian literature, Norway during WWII, Leo Eitinger, Holocaust, Migration, Human rights, Norwegian-Czech culture contacts

Leo Eitinger var en „tsjekkisk-norsk“ psykiater, en sentral skikkelse innen klinisk psykiatri og psykiatrisk forskning i Norge i andre halvdel av 1900-tallet.¹ Hans studier om psykiske skader hos flyktninger og overlevende fra nazistenes konsentrasjonsleire la grunnlaget for utviklingen av krise- og katastrofepsykiatri i Norge og i Europa.² I denne artikkelen formuleres delresultater av forskning over Leo Eitinger som essayist, hans retoriske stil i utvalgte tekster som gjennom sin karakter og kontekst befinner seg utenfor det medisinske, psykologiske og psykiatriske fagfeltet, og henvender seg til et bredere publikum. I en lang rekke tekster (muntlige eller skriftlige), som kategoriseres som sakprosa, fokuserer Eitinger på konsentrasjonsleirens senfølger, på xenofobi, antisemittisme og fremmedhat, på migrasjon og minoritetsproblemer. Tjuer år etter Eitingers død kan hans tanker og impulser oppfattes som et tidlig bidrag til den pågående europeiske diskurs om problemstillinger som er blitt vår tids største utfordringer.

---

¹ Leo Eitinger. (2012, 21. desember). I *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 19. april 2015 fra https://nbl.snl.no/Leo_Eitinger.

² ICD-10 har en egen sykdomsgruppe – „varige personlighetsforandringer etter katastrofale påkjenninger“ som bygger på Eitingers arbeider. Ibid.

Eitinger selv delte skjebne med norske og europeiske jøder under andre verdenskrig. Med denne spesielle bakgrunnen som Holocaust-overlevende ble Eitinger som psykiater bevisst nødvendigheten av å holde en viss avstand til egne erfaringer. Hans faglige interesser befant seg på en bred skala – fra undersøkelser av militærlivets innflytelse på unge norske menns psykiske helse (1955) til viktimologi som en ny forskningsgren. Stadig oftere kretset hans studier (oftest utgitt på engelsk, i samarbeid med danske, amerikanske og israelske kolleger) rundt KZ syndromer i både fysisk og psykisk forstand. Fra begynnelsen av 1980-tallet kan man imidlertid spore en viss vending i hans produksjon; Eitinger publiserte fortsatt i utenlandske fagtidsskrifter, mens han i norske tekster henvendte seg mer bevisst og målrettet mot lesere utenom faget. Om Eitingers personlige grunner – ny frihet som pensjonist eller samtaler med vennen og dominikanerpateren Rieber-Mohn³ – kan bare spekuleres. I en senere radiosingling sier Eitinger: „Jeg kunne ha vært forskningsobjekt selv.“ Med denne setningen refererer han til Holocaust som skjebne og forskning, men muligens også til sin egen komplekse emigranttilværelse i grenseområdet mellom flere kulturer.

1.

Eitinger etterlot seg en rekke verbalspråklige tekster i aviser, tidsskrifter, radio og TV om et bredt spektrum av faglige, populærvitenskapelige og aktuelle spørsmål, „preget av saklighet, men også engagement, begeistring eller avvísning, alt etter hvilket emne som er fremme og hvordan saken ligger ham på hjertet.“⁴ Eitingers sakprosa kan deles inn i tre hovedgrupper, karakterisert etter kommunikatív funksjon, kontekst og formål; tekstnormene er dynamiske og endrer seg over tid, også med hensyn til utvikling av samfunnsnormer:

a/ Forelesninger og foredrag som i sin retorikk og formalitetsnivå tilsvarer hans mangeårige lærer- og formidlervirksomhet ved universitetet og i offentligheten. Disse er uttrykk for Eitingers ønske om og trang til å oppnå interesserte lyttere utenfor akademía, om å sprengre den institusjonelle rammen.

b/ Intervju som tematisk forbinder ofte etiske emner med dagens aktualitet, kommentert ved forskeren og mennesket Eitinger. Intervjuene svarer til datidens normer med relativt stor avstand mellom samtalepartnerne/deltakere, sammenlignet med dagens praksis i norske medier. I skriftlig, og enda mer i muntlig form, bekrefter Eitinger denne trenden med retoriske grep som skaper avstand

³ Harald Rieber-Mohn (1922 – 1982) publiserte sammen med Eitinger en rekke prosjekter

⁴ Nils Retterstøl: Leo Eitinger 70 år. In *Og livet går videre...Festskrift til Leo Eitinger på 70-årsdagen*. Universitetsforlaget 1982.

i intervjusituasjonen, f.eks. ironi eller satire. Den kontekstuelle rammen og tekstens fokus styres av redaktøren/journalisten; Eitinger er imidlertid ikke noe passivt objekt, men som aktiv deltaker i denne type samhandlingssituasjon reserverer han seg ofte mot samtalepartnerens syn og argumenterer tydelig og relevant ut fra sitt i eget synspunkt.

c/ Eitingers essay og debattartikler. Her står forfatteren absolutt autonom både i emnevariasjon og formuleringer, og han viker ikke for politiske meninger som visse lesergrupper kunne oppfatte som kontroversielle.⁵ I denne tekstkanalen tillater forfatteren å fokusere på tekstens egentlige hendelse, her er den kontekstuelle bakgrunnskunnskapen tydeligst, og koherensnivået på sitt høyeste.

Sammenlignet med hans egne tekster står biografien om Leo Eitinger i en særstilling. Biografien ble skrevet av journalisten og essayisten Magne Skjæraasen i 1988. Da jeg oversatte teksten til tsjekkisk i 2012⁶, fikk jeg anledning til å samtale med forfatteren om skrivemetoden han brukte. Skjæraasen refererte at store deler av biografien oppstod etter lydbandopptak som Leo Eitinger tok ved anledningen. Skjæraasen fikk også tilgang til Eitingers personlige materialer, først og fremst dagboknotater fra perioden rett etter krigen. Skjæraasen nevnte et interessant moment i skriveprosessen: Eitinger nektet å gjenlese og redigere de nedskrevne avsnittene, spesielt krigskapitlene. Han mente at alt ansvar for strukturering og poengtering skulle ligge hos Skjæraasen. Boka *Lege for livet. En bok om Leo Eitinger – medmennesket* er en 3. persons-fortelling, det dreier seg ikke om en selvbiografisk rapport, til tross for at de fleste opplysninger og skildringer i teksten må ha vært basert utelukkende på Eitinger som kilde. Det må også tas i betraktning, at biografien ble skrevet under den kalde krigen da adgang til sentrale tidsdokumenter, f. eks. i tsjekkiske arkiver, var vanskelig, til dels umulig. Teksten kan likevel ikke tolkes som Eitingers språkhandling, men bare som Skjæraasens. I etterkant av utgivelsen karakteriserte de fleste avisannonser boken som „en samfunnsrelevant biografi.”

Ved siden av minner om barndom og ungdom i mellomkrigstidens Tsjekkoslovakia formidler biografien detaljerte fakta om navngitte personer av forskjellige nasjonaliteter – både brutalitetens ofre, og dens gjerningsmenn. Torturmetodene i konsentrasjonsleirene som Eitinger har vært gjennom, skildres med en ubarmhjertig åpenhet som er unik, sammenlignet med Eitingers egne tekster. En kan spørre seg om Eitinger har fryktet at egne emosjoner, eller hans nøkterne kognitive selvsensur, ville ha medført kutt i utvalg og omfang av disse skildringene? I utgivelsesåret 1988 stod det klart at verken Eitinger selv, eller noen annen Holocaust-overlevende i Norge hadde levert lignende autentiske

⁵ Se diskusjon i ekstremt venstreorienterte avisen Klassekampen i 1971

⁶ Se den tsjekkiske oversettelsen: *Lékař pro život. Příběh Lea Eitingera*. Doplňek 2012.

vitnesbyrd om konkrete situasjoner i leirene. I Eitingers egne skriftlige eller muntlige tekster anføres ikke detaljskildringer av grusomheter, navn på konkrete tyske eller norske nazister angis heller ikke.⁷ I intervjuer fokuserer han på hvordan traumer kan bearbeides, ikke bare i medisinsk, men også historisk, og ikke minst etisk forstand. Eitingers analyser peker mot håp og toleranse, ofte bruker han begrep som fordragelighet og medmenneskelighet. „Behovet for hevn, og for oppreisning er forståelig som umiddelbar reaksjon, men hevn fører inn i en blindgate, for ikke å si fordervelse,“ gjentar Eitinger.

Eitinger innrømmer at kunst og litteratur har betydd mye for hans verdenssyn. Han var godt kjent med norsk skjønnlitteratur som hadde presentert sterke psykologiske ransaker allerede kort etter krigen. Som „en ivrig leser helt fra gymnasie- og studentdagene“ var han interessert i „de store dikteres og forfatters intuitive innsikt i menneskesinnet, deres observasjoner og artikulering av hva som foregår“.⁸ Han leste Sigurd Hoels og Aksel Sandemoses romaner, til tross for at han selv ikke var knyttet til Freuds psykoanalyse slik disse forfatterne var. I sjangeren dokumentarlitteratur var Eitingers biografi tidlig ute: Dokumentartekstene som oppfattes som klassikere i dag om jødedeportasjonene i Norge,⁹ såvel som personlige vitnesbyrd om KZ,¹⁰ er av yngre dato enn Magne Skjæraasens bok.

Ut fra dagens perspektiv kan registreres stadig stigende interesse for Holocaust-problematikken – publisert dokumentmateriale vokser og krigsopplevelser som livslange trauma antydes også i skjønnlitteratur.¹¹ Det finnes imidlertid mange grunner til å anta at fokus på denne vitenskapelige og kunstneriske produksjonen i dag ikke bare skyldes en motebølge. Ifølge mange tidsvitner er 70 år etter krigens slutt en adekvat avstand som den menneskelige psyke har hatt behov for. F. eks. tsjekkiske Erika Bezdíčková (f. 1931 i Zilina, Slovakia) tematiserer denne tidsdistansen direkte i tittelen på erindringsboken *Mein langes Schweigen*.¹² Hun oppfatter den lange fasen av stillheten (silence) som en smertefull, men nødvendig prosess for selvrefleksjon og selvaksept hos ofrene, og for relevante tilnæringsmåter innenfor forskningen.

⁷ En helt annen situasjon oppstod da Eitinger skulle opptre som en av vitnene i rettsprosessen med Vidkun Quisling i 1945. Se Skjæraasen, s. 209–211

⁸ Op.cit., s. 24

⁹ Kristian Ottosen: *I slik en natt: historien om deportasjonen av jøder fra Norge*. Aschehoug 1994.

¹⁰ Vera Komissar: *På tross av alt. Julius Paltiel – norsk jøde i Auschwitz*. Første gang utgitt: Aschehoug 1995.

¹¹ Se Merethe Lindstrøms roman *Dager i stillhetens historie*. Aschehoug 2011.

¹² Erika Bezdíčková: *Mein langes Schweigen*. Verlag der Theodor Kramer Gesellschaft, 2012.

2.

Leo Eitinger ble født i 1912 i Lomnice, en liten landsby nord for Brno i daværende Habsburg-monarkiet Østerrike-Ungarn under meget fattige kår. Hans foreldre var flyktninger fra den østlige delen av Polen, og familien med 6 barn snakket jiddisch hjemme. Etter første verdenskrig oppstod i Sentral-Europa en rekke etterfølgestater, en av dem Tsjekkoslovakia som ble fedrelandet til Eitingers. Tsjekkoslovakia var en stat med flere språk, flere identiteter – tsjekkere i vest, slovakere i øst, i tillegg et antall språklige og kulturelle minoriteter. Ved siden av polsk, ungarsk, ruthensk var tysk den sterkeste minoriteten. Ifølge den tsjekkoslovakiske grunnloven fra 1919 fikk også jødiske borgere status av et folkeslag, altså ikke bare religion, bedre sagt, adskilt fra religion. Det var en stor andel som ikke benyttet seg av tilbudet, og som foretrakk å melde seg i folkeregisteret som tsjekkisk eller tysk. Men Eitinger hadde ved alle sine dokumenter fra hjemlandet skrevet nasjonalitet „jødisk“ eller „mosaisk“. Fram til ca 1935, under Eitingers skolegang og universitetsstudier, ble mellomkrigstidens atmosfære preget av gjensidighet og toleranse. Situasjonen holdt på å forandre seg gradvis fram til tysk okkupasjon den 15. mars 1939. Samme dag ble den fascistiske slovakiske stat etablert – samtidig som Nürnbergerlovene trådte i kraft også i reststaten „Protektorat Böhmen und Mähren“. Leo Eitinger ble dermed økonomisk og politisk flyktning i sitt eget land. Høsten 1939 var han en av de tsjekkoslovakiske borgerne som fikk innreise i Norge takket være Nansenhjelpen.¹³

I sin senere hjemby, Pohořelice, gikk Eitinger på tysk grunnskole og fikk religionsundervisning på hebraisk. Dette mønsteret fortsatte ved jødisk gymnas i Brno/Brünn. Eitinger „husker gymnasetiden som fruktbare og harmoniske skoleår. De kjente seg som en blant tre likeverdige nasjonaliteter – den tsjekkiske, en meget stor tysk minoritet og den jødiske. Som gymnasiaster kunne de høste av tre rike kulturkretser.“¹⁴ Eitinger snakket naturligvis tsjekkisk og fulgte nøye med på politiske kommentarer i tsjekkisk presse, og han var betatt av tsjekkisk litteratur og kultur. Han begynte å studere ved filosofisk fakultet ved Masarykuniversitet i Brno med tsjekkisk og tysk som filologiske studiefag, men allerede 1932 gikk han over til medisinsk fakultet og tok sin embetseksamen i 1937 ved MU. Medisinstudium var den gang tett knyttet til en aktiv beherskelse av latin, første fremmedspråk på tsjekkoslovakiske skoler var ved siden av tysk også fransk. Skjæraasen/Eitinger skildrer atmosfæren av gjensidig respekt:

¹³ Eva Dohnáková's diplomarbeid publisert på : http://www.academia.edu/9569325/Nansenhjelpens_historie_og_aktiviteter._En_norsk_humanit%C3%A6r_organisasjon_i_tsjekkisk_perspektiv

¹⁴ sitert etter Magne Skjæraasens biografi, s. 22.

Eitinger og hans jødiske medstudenter møtte ingen motvilje på Brno-universitetet. De studerte på et tsjekkisk universitet, der forekom ingen diskriminering. De kollokverte sammen med tsjekkiske studenter som den naturligste ting av verden.

Som alle tsjekkosllovakiske byer i mellomkrigsperioden hadde Brno/Brünn et flerkulturelt preg. Kulturlandskapet til Eitinger var – som han selv skriver – Werfel, Heine, Kafka, Stefan Zweig og Jacob Wassermann. Som leser var han fascinert av de chassidiske skrifterne til Martin Buber, på leselisten stod tsjekkisk lyrikk i spissen med Jaroslav Seifert (Nobelprisvinner i 1984), filosofiske og politiske skrifter til Tomas Garrigue Masaryk, den første presidenten i Tsjekkoslovakia. Masaryks demokratiske arv og hans høye moralske integritet ble en varig bestanddel av Eitingers utdanning og bakgrunn. „Masaryk var og er mitt store ideal den dag i dag,“ uttrykte Eitinger i en radiointervju.¹⁵ Til tross for demokratiske tradisjoner i sitt opprinnelige hjemland, valgte Eitinger i mai 1945 en direkte vei fra Buchenwald til Norge. „Nei, jeg ville ikke tilbake dit. [Før deportasjonen fra Norge] fikk jeg opplevd nordmenns hjelpeberedskap på sitt høyeste. [...] Jeg valgte å være fremmed i et fremmed land istedenfor å være hjemløs i mitt eget.“¹⁶ Eitinger overskred den norske grensen kort etter 17. mai 1945 – sammen med brødrene Hirsch, Julius Paltiel fra Trondheim og Sammy Steinman fra Oslo. Norge ble hans første frie valg. I foredraget i Det Norske studentersamfund 28. februar 1959 formulerte Eitinger en bekjennelse til Norge:

Førkrigsflyktningene hadde en egenartet skjebne. De fleste ble ofre for den samme destruktive voldsmakt som de i sin tid hadde forsøkt å rømme fra, men de fikk også være med på de store høyder som felleskapsfølelsen nådde i krigens år. Det var som om kampen mot en felles fiende, det samme motstandssønske og den samme avmaktfølelse visket ut grensene mellom menneskene. En flyktning som levde blant nordmenn under krigen hadde til tross for fremmed språk og fremmede seder og skikker bare i liten utstrekning følelse av å leve blant fremmede. Enda mindre ble avstanden i fengsler og leirer. Man kunne derfor etter krigen oppleve den vel enestående hendelse at en liten vestlandsbygd i Norge reiste en bauta over tsjekkiske flyktninger som hadde levd der en kort tid før de var blitt arrestert og deportert til Tyskland, hvor de omkom; som om de hadde vært bygdas egne krigsofre.¹⁷

Eitinger henviser hermed til Nora Lustig, Robert Weinstein, Tibor og Vera Taglicht, tsjekkosllovakiske borgere som ble deportert med Gotenlandskipet fra

¹⁵ NRK Tittel: Ukens portrett - Leo Eitinger. Programleder: Blom, Anton. Sendedato: 1988-12-31 Produksjonsdato: 1988-12-07 Varighet: 00:30:19

¹⁶ Ibid.

¹⁷ L. Eitinger: *Flyktningene i Norge – isolasjon og tilpasningsproblemer*. Oslo: Det Norske Studentersamfund, Norsk studentsamband, 1959, s.3.

Norge og myrdet i Auschwitz. Bautaen som Eitinger nevner, står på Søsnes kirkegård ved Veøy kirke i nærheten av Molde. Minnesteinen ble reist i 1946, restaurert og nyavdekket i 1992.

Eitinger var hele sitt liv opptatt av flyktningeskjebner. I essaysamlingen *Fremmed i Norge* (1981) er flere kapitler viet denne problematikken i en spesiell kontekst: å lære et nytt språk, ikke som en intellektuell prestasjon, men som et dyptgående psykologisk problem.

[...] angsten for å virke komisk vil hemme mange og avholde dem fra å bruke det nye språket på en naturlig måte. Noen innvandrere har gitt uttrykk for at de føler det nærmest som om de deltar i maskerader når de skal benytte seg av et språk de ikke kan skikkelig. De går i lånte klær som ikke passer dem og fremstiller noen andre enn de er.

Som voksen må man helt på nytt lære seg å bruke et nyansert språk, *lære seg å snakke* med riktig uttale, *lære seg å forstå* hva de andre mener med fraser og idiommer som signaliserer fremmede skikker. Man må *lære seg å gå*, dvs å omgås i helt nye situasjoner og kontekster. Eitinger var ikke lingvist eller sosiolog, men hans psykologiske drøftelse henviser til egen forskning. De mest relevante for ham er de psykologiske mekanismer som utløses hos emigranter: „de fleste mennesker er plaget av skam,“ skammen kan føre til apati, aggressivitet og andre mentale lidelser.

De to sentrale sykdomsprovoserende faktorer er utrygghetsfølelse og isolasjon. Utrygghetsfølelsen hos etterkrigsflyktningene har vist seg å være en kompleks følgetilstand av krigs- og etterkrigsopplevelser, av akutte vansker og av fortrent aggresjon overfor alt som heter myndigheter, men også overfor alle andre som har det bedre enn en selv.¹⁸

3.

”Gjennom minner, mestring og verdier kan for eksempel landskap få en plass i menneskenes indre som påvirker og får stor betydning for deres selvpålevelse. Et landskap kan bli en form for referansefelt for deres identitet,” sier filosofen Else Wiestad, og fortolker her ”livsverdenens steder” i et fenomenologisk perspektiv. Et spørsmål er hvilke koordinater i et nett av påvirkninger som var med på å gjøre Eitingers kulturlandskap synlig i hans essayistiske tekster.

I essayet *Datamenneske eller medmenneske? Fra homo sapiens til homo humanus* forlater Eitinger sine faglige emnekretser og vender seg til

¹⁸ L. Eitinger: *Fremmed i Norge*, s. 48

menneskets eksistensielle rammevilkår. Han uttrykker en veldig tidlig bevissthet og ambivalens i forhold til den turbulente teknologiske utviklingen. „Homo sapiens har skapt computere og roboter – og kan vel snart bli erstattet av dem“¹⁹ – ordene inneholder en profetisk dimensjon; forfatteren understreker at den mellom-menneskelige humanistiske fremgang er meget forsinket i forhold til den teknisk-naturvitenskapelige. Eitinger forutsetter både naturvitenskapelige og humanistiske forkunnskaper hos leseren. Teksten som helhet kan oppfattes som utfordrende på kognitivt nivå, hans ordvalg røper temperament og engasjement på en unik måte. Det skal nevnes at til grunn for essayet lå en gjesteforelesning som Eitinger holdt i mars 1984 for Den Norske Frimurerorden i Universitetets aula. Essayforfatteren verken didaktiserer eller belærer. Han er tydelig interessert i dialog med leseren og prøver å sette sin mening i forbindelse med leserens, han vil dele sine erfaringer og synspunkter. Hovedverdier som nevnes her er fordragelighet, medmenneskelighet og toleranse, og han bruker intertekstualitet som et viktig redskap for å opprettholde kontakt med leseren.

Takket være datamaskinene og atombomben er vi kommet fram til en korsvei i vår utvikling. Ingen tør si i hvilken retning det vil bære. Hvordan vil dagens og hvordan vil fremtidens menneske være? Vil computerne utvikle seg i likhet med Golem i Praha, holde på å gå amok og ødelegge vår verden, eller vil de utvikle seg slik som antydnet av Čapek, og blir menneskeliggjort?

I denne passasjen alluderer Eitinger til sin herkomst, sitt opphav, sin kultur og bakgrunn. Han nevner Golem – en myteomspunnet gestalt, homunculus, et kunstig menneske.²⁰ I samme setning nevnes Karel Čapek, den tsjekkiske forfatteren som er kanskje mest kjent i Norge. Antydningen gjelder imidlertid ikke Čapeks roman *Salamanderkrigen* fra 1936,²¹ men et ungdomsverk, skuespillet *R.U.R.* fra 1921, som ikke har vært oversatt til norsk. Čapeks sci-fi omhandler roboter, som ser ut som „kunstige mennesker“ som kunne tenke for seg selv, men manglet både følelser og empati. Robotenes uhyre produktivitet (og kreativitet) fører til at mennesker blir ubrukelige. Karel Čapeks dystopi om verden styrt av revolusjonerende teknologi er en skrekkvisjon om maskiner som går amok og truer å utrydde menneskeheten. Verket gjorde forfatteren ver-

¹⁹ *Datamenneske eller medmenneske? Fra homo sapiens til homo humanus*, s. 36

²⁰ Legenden om Rabbi Jehuda Löw stammer fra Habsburgerkeiser Rudolf II tid, oppblomsstringsperiode for jødisk kultur i Sentraleuropa, Prahas kulturell og økonomisk gullalder. Ordet Golem betyr på hebraisk ufullstendighet, ufullkommenhet. Dette vesen uten egne tanker eller vilje ble vekket til livet ved hjelp av sjem, et pergamentrulle med magiske tegn, egentlig stavelses- og tallkombinasjoner bygget på Jahves betegnelser.

²¹ I Norge ble romanen første gang utgitt i 1937 på Gyldendal Norsk Forlag i Dagny Gjerdrums oversettelse. Romanen ble «beslaglagt etter forordning av 17. 2. 1941 om vern av den norske bokheimen» Se <http://no.wikipedia.org/wiki/Salamanderkrigen>

densberømt, og markerte introduksjonen av begrepet „robot“, som ble funnet opp av hans bror, maler og forfatter Josef Čapek.²² Tsjekkiske „robot“ stammer etymologisk fra det slaviske ordet „robota“, som betyr pliktarbeid på tsjekkisk, resp. arbeid på russisk.²³

*

Leo Eitingers sentraleuropeiske røtter danner et essensielt element i hans liv og virke. Ikke bare kan de spores opp i hans skriftlige og muntlige tekster, de viste seg i direkte kontakter med Tsjekkoslovakia, f.eks. i personlige møter og brevkontakt med søsteren Rosa i Praha (brevvekslingen foregikk på tsjekkisk). Eitingers besøkte regelmessig sin mors grav i Pohorelice, og utviklet intense kontakter med tsjekkiskoslovakisk psykiatrisk forskning, først og fremst i den liberale perioden på 60-tallet. Den 16. april 1969 ble Eitingers tildelt Minnemedaille i sølv ved Masarykuniversitetet i Brno. Etter hans egne ord satte han stor pris på denne utmerkelsen fra sin gamle *alma mater*.

Ti år før sin død, i 1986, grunnla Leo Eitingers sammen med sin kone Lisl en menneskerettighetspris, i dag kjent som The University of Oslo's Human Rights Prize.²⁴ Før jernteppets fall ble prisen tildelt til dissidenter bl.a. fra Russland. I 2002 var denne prisen foreslått for Václav Havel, men på grunn av Havels fulle arbeidsprogram og alvorlige helseproblemer ble forslaget forskjøvet for et år. Men da var den tsjekkiske presidenten Václav Havels tiårige valgperiode over; han trakk seg tilbake, skuffet over den aktuelle politiske utviklingen i Tsjekkia. Til tross for et nytt forslag fra komiteen i 2004, tok Václav Havel aldri imot Eitingers-prisen.²⁵

I november 2012 markerte Masarykuniversitetet i Brno 100 år etter Leo Eitingers fødsel (12. 12. 2012) jubileet med en norsk-tsjekkisk konferanse. Arrangementet satte fokus på Eitingers medisinske og humanistiske arv, og åpnet nye møtesteder for utveksling mellom Norge og Tsjekkia innen kultur og forskning.²⁶

²² Josef Čapek (23.3.1887 i Honov – †dato ukjent, april 1945 i Bergen-Belsen)

²³ http://no.wikipedia.org/wiki/Karel_%C4%8Capek

²⁴ Den første prisvinneren Elie Wiesel overtok utmerkelsen i Oslo i april 1987, et halvt år etter Nobels fredspris

²⁵ Arkiv i Norsk senter for menneskerettigheter, Cort Adelers gate 30, Oslo

²⁶ Blant norske gjesteforelesere var Eitingers tidligere studenter og kolleger (Astrid Nøklebye Heiberg, Ulrik Fredrik Malt, Lars Weisæth). Se www.eitingers.cz

Litteraturliste

EITINGER, Leo (1981) *Fremmed i Norge*. Cappelen.

EITINGER, Leo (1981): *Mennesker blant mennesker : En bok om antisemittisme og fremmedhat*. Cappelen.

MICHELET, Marte (2014): *Den største forbrytelsen*. Gyldendal.

OTTOSEN, Kristian (1994): *I slik en natt : historien om deportasjoner av jøder fra Norge*. Aschehoug.

SKJÆRAASEN, Magne (1988): *Lege for livet : En bok om Leo Eitinger – medmennesket*. Cappelen.

WIESTAD, Else (2014): *Stedene som former deg : Om rom og subjektivitet*. Fagbokforlaget.

Doc.PhDr. Miluše Juříčková, CSc.,

Ústav germanistiky, nordistiky a nederlandistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita Brno, CZ

Arne Nováka 1

602 00 Brno

jurickov@phil.muni.cz